

Cümhuriyyətin hüquqi və siyasi varisi

Müsəlman Şərqində ilk demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlətin varisi olan xalqımız bu il Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 100-cü ildönümünü qeyd edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 16 may 2017-ci il tarixli "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyi haqqında" və 10 yanvar 2018-ci il tarixli "2018-ci ilin Azərbaycan Respublikasında "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti İli" elan edilməsi haqqında" sərəncamlarına əsasən Cümhuriyyətin yaranmasının 100-cü ildönümü münasibətilə respublikamızda və onun hüddurlarında kənarında silsilə bayram tədbirləri keçirilir.

Bütün sahələrdə dinamik tərəqqi və inkişaf mərhələsini yaşayan, Cənubi Qafqazın ən güdrətli dövləti kimi tanınan müstəqil respublikamız Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin hüquqi-siyasi varisi kimi tarixi irsimizə böyük ehtiram bəsləyir, yaradıcılarının xatirəsini rəğbətlə yad edir. Respublikamızın hərtərəfli inkişaf və tərəqqisini təmin edən Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin Cümhuriyyətin yaranmasının 100-cü ildönümünə həsr olunmuş tədbirdə qeyd etdiyi kimi, "Əgər Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucuları bugünkü Azərbaycanı görə bilsəydilər, onlar da ölkəmizlə fəxr edərdilər".

Əsrlər boyu azərbaycanlıların milli düşüncəsinə, dövlətçilik tefəkkürünə hakim kəsilmə, xalqı aşkar-gizli mübarizə ruhunda kökləyən ali ideya Azərbaycanın istiqlal qovuşması, müstəqil dövlət kimi taleyini azad şəkildə müəyyənləşdirməsi olmuşdur. Bu ideyanın real əsaslar üzərində inkişafı XX əsrin əvvəllərində müşahidə olan milli-mədəni intibah və maarifçilik hərəkatı ilə eyni mərhələyə təsadüf etməklə, "türkləşmə, islamlaşma, avropalaşma" tezisini önə çəkən mükəmməl formula əsaslanmışdır. O dövrdə siyasi elita milli ideyanın son məqsədi olaraq Rusiya imperiyasının tərkibində milli ərəzi muxtariyyətinin yaradılması uğrunda mübarizə yolunu seçmişdir. Lakin sonradan bir tərəfdən Çar Rusiyasında baş verən proseslər, digər tərəfdən ictimai şüurda milli identikliyin güclənməsi müstəqillik məramının reallaşmasına real imkanlar açmışdır. Beləliklə, bu il 100 illik yubileyini böyük coşuq ilə qeyd etdiyimiz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 1918-ci ilin 28 mayında yaranması ilə milli ideya, qısamüddətli də olsa, özünün strateji hədəfinə çatmışdır.

Müstəqil respublikamız 100 il əvvəl yaradılmış müasir tipli dövlətin xələfi olmaqla qürur duyur. Şübhəsiz, müsəlman Şərqində ilk demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət məhz Azərbaycanda elan olunmuş, yüksək sosial-mədəni, iqtisadi tərəqqiyə, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasına xidmət edən çoxşaxəli islahatlar məhz bu dövrdə reallaşdırılmışdır. Cəmi 23 ay yaşamış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti müsəlman Şərqində ilk demokratik respublika olaraq bugünkü müstəqil dövlətimizin sələfi qismində müstəqilliyə hüquqi-siyasi və iqtisadi əsaslar formalaşdırmışdır.

Mövcudluq tarixi ərzində son dərəcə keşməkeşli, mürəkkəb və şəərəfli yol keçərək xalqa və dövlətə layiqli xidməti özünün ali məqsədi sayan milli ədliyyə orqanlarının yaranma tarixi də Cümhuriyyət dövrünə təsadüf edir. Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin elan olunduğu bir tarixi gündə - 28 may 1918-ci il tarixdə Ədliyyə Nazirliyi təsis edilmiş, dövrünün nüfuzlu ictimai-siyasi xadimlərindən olmuş Xəlil bəy Xasmmədov bu posta təyin olunmuşdur. Nazirlər Şurasının qərarı ilə 1918-ci il oktyabr ayının 1-də Bakı dairə məhkəməsinin və onun tərkibində prokurorluğun fəaliyyəti bərpə edilmiş, noyabrın 14-də Azərbaycan məhkəmə palatasının Əsasnaməsi, 22-də isə Ədliyyə Nazirliyinin Əsasnaməsi və ştat cədvəli təsdiq olunmuşdur. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 11 noyabr 2000-ci il tarixli sərəncamı ilə ədliyyə işçilərinə yüksək etimad göstərilərək 22 noyabr tarixi Ədliyyə işçilərinin peşə bayramı elan edilmişdir.

1920-ci ilin aprel ayında Cümhuriyyətin məlum səbəblər üzündən süqutundan sonra Ədliyyə Nazirliyinin mükəmməl struktur kimi əsaslı surətdə formalaşdırılması, ədliyyə işinin təkmilləşdirilməsi, onun gələcək inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması məhz 70-ci illərə - ümummilli lider Heydər Əliyevin respublikamıza birinci rəhbərliyi dövrünə təsadüf edir. 27 oktyabr 1970-ci ildə Azərbaycan SSR Ali Sovətinin qərarı ilə Ədliyyə Nazirliyi təsis olunaraq sabit fəaliyyət təmin edilmişdir. Nazirlik məhkəmə orqanlarına təşkilati rəhbərliyi həyata keçirmiş, əhaliyə hüquqi yardımı yaxşılaşdırmış, notariat fəaliyyətinin və məhkəmə ekspertizalarının aparılmasını təmin etmiş, ümumiyyətlə, ədliyyə işi təkmilləşdirilərək onun gələcək inkişafı üçün əlverişli zəmin yaranmışdır.

Şübhəsiz, milli müstəqillik hər bir xalqın, dövlətin davamlı inkişafını milli ideya səviyyəsinə yüksəldərək mövcud iqtisadi, elm-intellektual və mədəni potensialdan səmərəli istifadəyə geniş imkanlar yaradır. Fəqət, müstəqillik nemətinə qovuşan hər bir xalq ilkin mərhələdə onu qoruyub-saxlamaq, möhkəmləndirmək, dövlətin gələcək inkişafına etibarlı bünövrə hazırlamaq kimi məsuliyyətli və çətin mərhələni də keçməli olur. 1991-ci ilin oktyabrından 1993-cü ilin iyun

ayınadək respublikada hökm sürən acınacaqlı vəziyyət bunu bir daha təsdiqləyir. Həmin dövrdə sosial-iqtisadi tənəzzülün dərinləşməsi, insanların sosial rifah halının pisləşməsi, ictimai-siyasi sabitliyin addımabaş pozulması, insan hüquqlarına təminatın olmaması və s. destruktiv proseslər respublikanın de-fakto müstəqilliyinə imkan vermir.

Azərbaycan xalqının vahidliyini təmin edən milli müstəqillik ideyasının praktik həyata vəsiqə alaraq de-fakto reallaşması isə məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin 1993-cü ilin iyununda hakimiyyətə qayıdışından sonra mümkün olmuşdur. Bu mənada, hazırda ictimai fikirdə mütləqləşmiş qənaətlərdən biri də məhz budur ki, ulu öndər Heydər Əliyevin 1993-cü ildə xalqın təkiddi tələbi ilə qayıdışı Azərbaycanı müstəqil dövlət kimi dünya xəritəsindən silinmək təhlükəsindən qorumuşdur. Məhz ümummilli liderin qətiyyətli addımları sayəsində respublikada ictimai-siyasi sabitlik, qanunçuluq təmin edilmiş, xaos və anarxiya burulğanından qurtulan cəmiyyət yeni ictimai-iqtisadi formasiyanın tələblərinə cavab verən mütləq inkişaf yoluna qədəm qoymuşdur. Bu mərhələdən ictimai həyatın digər sahələrində olduğu kimi, hüquq sistemində də köklü islahatların reallaşdırılması istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirilmişdir. 1995-ci ildə ümummilli liderin rəhbərliyi ilə hazırlanaraq qəbul edilmiş ilk Milli Konstitusiyaya demokratik quruluşun və hüquqi dövlətin möhkəm təməlini qoymuşdur. Konstitusiyanın qəbulundan sonra respublikamızda məhkəmə-hüquq islahatları ilə yanaşı, ədliyyə orqanlarının fəaliyyətinin keyfiyyətə yeni dövrün tələblərinə uyğun təkmilləşdirilməsi istiqamətində bir sıra mühüm addımlar atılmışdır. 1996-cı ildə Hüquq İslahat Komissiyasının yaradılması və "Məhkəmələr və hakimlər haqqında", "Konstitusiyaya məhkəməsi haqqında", "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında", "Prokurorluq haqqında", "Polis haqqında", "Əməliyyat-axtarış tədbirləri haqqında", "Notariat haqqında" və s. mütləq ruhlu qanunların qəbuluna start verilməsi; üppillili müstəqil məhkəmə sisteminin yaradılması və hakimlərin test üsulu ilə seçilməsi; 1998-ci ilin 22 fevralında "İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi sahəsində tədbirlər haqqında" fərmanın imzalanması; Azərbaycanın ən müxtəlif beynəlxalq konvensiyaya və sazişlərə qoşulması kimi mühüm islahatlar məhz ulu öndər Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Bu mərhələdən davamlı olaraq aparılan islahatlar həm də respublikamızın dövlət quruluşu sistemində ədliyyə orqanlarının layiqli yerinin müəyyənləşdirilməsi, onun statusu, fəaliyyət prinsipləri, səlahiyyət dairəsi və vəzifələrinin qanunvericilik qaydasında təsbit edilməsi məqsədinə yönəlmişdir. Ulu öndərin təşəbbüsü ilə o illərdə Məhkəmə nəzarətçiləri və məhkəmə icraçıları xidməti təsis edilməklə yanaşı, keçmiş MDB-də ilk olaraq Azərbaycanda istintaq təcridxanaları nazirliyin tərkibinə verilmişdir.

Demokratik dəyərlərin cəmiyyət həyatında getdikcə daha da möhkəmləndiyi, həyata keçirilən uğurlu sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının yüksək nəticələr verdiyi, siyasi sistemin, vətəndaş cəmiyyəti təsisatlarının möhkəmləndiyi, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın yeni müstəvidə davam etdirildiyi bir şəraitdə ədliyyə və məhkəmə sisteminin davamlı olaraq müasirləşdirilməsi son 15 ildə xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur. Ulu öndərin ən layiqli siyasi davamçısı - Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin ötən dövrdə imzaladığı mühüm fərman və sərəncamlar, Dövlət proqramları ədliyyə və məhkəmə orqanlarının işinin əhəmiyyətli dərəcə təkmilləşməsinə, keyfiyyətə yeni dövrün tələbləri səviyyəsində qurulmasını təmin etmişdir.

Xatırlamaq lazımdır ki, "Ədliyyə orqanlarının inkişafı haqqında" 17 avqust 2006-cı il tarixli fərmanla Nazirliyin strukturunda ciddi dəyişikliklər edilmiş, bir sıra qurumların funksiyaları dəqiqləşdirilmişdir. 26 may 2006-cı il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş "Ədliyyə orqanlarında qulluq keçmə haqqında" Qanun ədliyyə qulluqçularının fəaliyyət prinsiplərini, bu orqanda işə qəbulun hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirən əhəmiyyətli sənədlərdən olmuşdur.

Ölkə başçısının "Ədliyyə orqanlarının inkişafı haqqında" 17 avqust 2006-cı il tarixli Fərmanı ilə nazirliyin strukturunda ciddi dəyişikliklər edilmiş, o cümlədən regional ədliyyə qurumları yaradılmış, bir sıra qurumların funksiyaları dəqiqləşdirilmiş, digərlərinin statusu genişləndirilmişdir. 2009-cu il 6 fevral tarixdə təsdiqlənmiş "Azərbaycan ədliyyəsinin inkişafına dair 2009-2013-cü illər üçün Dövlət Proqramı" milli ədliyyə sisteminin müasirləşdirilməsi və fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilmiş məqsədyönlü və ardıcıl tədbirlər sisteminin uğurlu davamı olmuşdur. Ötən müddətdə ölkəmizin məhkəmə-hüquq sistemində də əsaslı islahatlar aparılmış, ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması, müstəqil məhkəmə hakimiyyətinin möhkəmləndirilməsi üzrə genişmiqyaslı tədbirlər görülmüşdür. 19 yanvar 2006-cı il tarixli "Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanu-

nunun tətbiq edilməsi barədə" fərman regionların sosial-iqtisadi inkişafı sahəsində həyata keçirilmiş bir sıra təşkilati-hüquqi, sosial tədbirlərin davamı olaraq bölgələrdə yeni apelyasiya və inzibati-iqtisad məhkəmələrinin yaradılmasını təmin etmişdir.

Ümumiyyətlə, son 10 il ərzində əhalinin məhkəmələrə müraciət imkanlarının yaxşılaşdırılması, bölgələrdə hüquq institutlarının inkişafı məqsədilə 20-dək yeni məhkəmələr, o cümlədən regional apelyasiya məhkəmələri təsis edilmişdir. Dövlət başçısının 2010-cu il 15 iyul və 9 avqust tarixli fərmanları bu istiqamətdə yeni mühüm mərhələ olmuşdur. Bu fərmanların icrası ilə bağlı ölkədə 4 yerli ağır cinayətlər məhkəmələri, habelə dövlət orqanları tərəfindən vətəndaşların pozulmuş hüquqlarının bərpası məqsədilə 7 inzibati-iqtisadi məhkəmə fəaliyyətə başlamışdır.

Son illərdə Azərbaycandakı sürətli iqtisadi inkişaf, məhkəmə müdafiəsi mexanizmlərinin genişləndirilməsi nəticəsində məhkəmələrə müraciətlərin sayı son illər dəfələrlə çoxalmış, bu da hakimlərin iş yükünün xeyli artmasına gətirib çıxarmışdı. İş yükünün çoxluğu işlərə keyfiyyətlə və vaxtında baxılmasında ciddi çətinliklər yaradırdı. Bununla əlaqədar ölkə Prezidentinin müvafiq fərmanları ilə son illər hakim ştatlarının sayı 2 dəfə, o cümlədən 2010-cu ildə daha 25 faiz artırılaraq 600-ə çatdırılmışdır. Hakimlərin maddi təminatı da diqqətdən kənar qalmamış, 2000-ci ilə müqayisədə hakimlərin əməkhaqqı orta hesabla 30 dəfə çoxalmışdır.

Hakimlərin obyektiv və qərəzsiz olmasının, işlərə daha keyfiyyətlə baxılmasının ən mühüm amillərdən biri də onların seçimi prosesinin şəffaflığı və obyektivliyidir. Hələ 2004-cü ildə bu məqsədlə nüfuzlu beynəlxalq ekspertlərin iştirakı ilə işçi qrupu yaradılmış, bir çox ölkələrin təcrübəsi öyrənilməklə, yeni qaydalar işlənmişdir. Çoxsaylı imtahan və müsahibələrdən, namizədlərin hakim vəzifələrinə hazırlanmaları üçün uzunmüddətli kurs və təcrübədən ibarət olan bu seçim proseduru müstəqil qurum olan, tərkibi əsasən hakimlərdən ibarət təşkil edilmiş Hakimlərin Seçki Komitəsi tərəfindən həyata keçirilir. Bu qaydalar əsasında 2200 namizəd sırasından seçilmiş 400-ə yaxın yüksək hazırlıqlı hüquqşünas hakim vəzifələrinə təyin edilmişdir.

Aparılan məhkəmə islahatları nəticəsində hakimlərin ən yüksək həddədək - müddətsiz təyinatı müəyyən olunmuş, habelə seçim prosedurları təkmilləşdirilmişdir. Avropa Şurasının Ədalət mühakiməsinin səmərəliliyi üzrə Komissiyası (CEPEJ) öz hesabatında ölkədə məhkəmə islahatlarına göstərilən diqqəti Avropa dövlətləri sırasında fərqləndirərək yüksək qiymətləndirmişdir. Azərbaycanın məhkəmə sistemindəki nailiyyətlərinə görə Avropa Şurasının "Ədliyyənin Kristal Tərəzisi" müsabiqəsinin mükafatçısı olması da ciddi faktlardan biri kimi vurğulanmalıdır.

Ölkəmizdə yürüdülməli hüquq islahatlarının mühüm bir qolunu da cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi təşkil edir. Dövlətimizin başçısının 10 fevral 2017-ci il tarixli "Penitensiar sahədə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi və cəmiyyətdən təcridetmə ilə əlaqədar olmayan alternativ cəza və prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqinin genişləndirilməsi barədə" Sərəncamı bu baxımdan böyük tarixi-mənəvi dəyərli olan bir sənəddir. Sərəncamla cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Probasiya Xidməti yaradılmış, habelə Cinayət və Cinayət-Prosessual məcəllələrə 300-ə yaxın dəyişikliklər edilmişdir. Həmin dəyişikliklərə əsasən, 15-dən çox cinayət tərkibi dekriminalaşdırılaraq cinayət kateqoriyasından inzibati xəta kateqoriyasına keçirilmişdir. Dekriminalaşma yalnız maddələrin ləğv edilməsi ilə deyil, həmçinin cinayət tərkibinin yaranması üçün tələb olunan ziyanın məbləğinin artırılması ilə həyata keçirilmişdir.

Bütün bunlar təsdiqləyir ki, Azərbaycan son 25 ildə bütün sahələrdə inamla inkişaf edir, müasirləşir, Cümhuriyyət qurucularının ideyalarını praktik olaraq gerçəkləşdirir. Müstəqil dövlətimiz qarşısında duran ümummilli məqsədləri dəqiq müəyyən edərək, onların gerçəkləşdirilməsi istiqamətində ardıcıl, sistemli fəaliyyət göstərən ölkə kimi regionun yeni iqtisadi fenomeninə çevrilmişdir. Bu gün ölkədə həyata keçirilən siyasətin ən başlıca məqsədi modernləşmə mərhələsini də sürətlə başa vuraraq Azərbaycanı inkişaf etmiş ölkələr səviyyəsində yüksəltmək, demokratik idealların cəmiyyətdə tam möhkəmlənməsinə nail olmaq, yeni düşüncəli vətəndaş yetişdirməkdir.

Yeni dövrün milli ideallarına çevrilən bu məqsədlərin reallığa adekvatlığı isə qətiyyətli şübhə doğurmur. Çünki bu gün Azərbaycana hər addımda ölkəni inkişaf etdirməyə, müasirləşdirməyə çalışan, yeni dünya nizamının tələblərinə cavab verən siyasət yürüdən müasir menecment tefəkkürlü və qətiyyətli lider rəhbərlik edir. İnanırıq ki, müstəqil Azərbaycan məhz bu alternativsiz liderin - cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında qarşıya qoyduğu bütün hədəfləri inamla gerçəkləşdirəcəkdir.

Tərənə HÜSEYNOVA,
Cəbrayıl Rayon Məhkəməsinin sədri.